

ЖІНОЧЕ ПИСЬМО: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ? (лінгвостилістичні особливості сучасної української жіночої прози)

У рамках сучасної антропоцентричної парадигми перспективними є дослідження української мовної особистості в ракурсі її статеворольових характеристик. У статті реалізується спроба довести наявність жіночих авторських маркованих мовних засобів, незважаючи на неоднозначність і суперечливість поглядів на існування жіночого або чоловічого письма. Статтю присвячено аналізу особливостей синтаксичної побудови тексту, створеного жінкою, зокрема вираженню категорії емотивності.

Ключові слова: гендер, жіноча мовна особистість, мовна картина світу, категорія емотивності.

Шутова Л.І. Женское письмо: миф или реальность? (лингвостиллистические особенности современной женской прозы). В рамках современной антропоцентрической парадигмы перспективными являются исследования украинской языковой личности в ракурсе её полоролевых характеристик. В статье реализуется попытка доказать наличие женских авторских маркированных языковых средств, несмотря на неоднозначность и противоречивость взглядов на существование женского или мужского письма. Статья посвящена анализу особенностей синтаксического строя текста, созданного женщиной, в частности выражению категории эмотивности.

Ключевые слова: гендер, женская языковая личность, языковая картина мира, категория эмотивности.

Shutova L.I. Women's Writing: Myth or Reality? (Linguostylistic Peculiarities of Modern Women's Prose). From the sixties of the previous century when the active women's movement on the West appeared, the question of the sexual equality came up. The "male – female" dichotomy led to the appearance of different researches with the accent on male and female psychology and physiology. The consequences of such irregularities are still fuzzy that are the cause of many discussions. The research of the Ukrainian linguistic personality foreshortened the sex-role characteristics, the stereotype of a man in the women's subculture and of a woman in the men's subculture, the differences in the association areas of men and women that are interrelated to the different fragments of the worldview is interesting and promising. Modern linguistics has the researches that deal with the definition of the basic typical features of men's and women's speech and style. Within the framework of modern anthropocentric paradigm, the research of the Ukrainian linguistic personality from the perspective of the sex-role characteristics of such a personality seems to be very topical. In her article, the author makes an attempt to prove the existence of female author's marked linguistic means despite the ambiguity and contradictoriness of the very idea that women's writing and men's writing can be distinguished. The article deals with the analysis of the peculiarities of the syntactic system of a text created by a woman, in particular, the expression of the category of emotiveness.

Keywords: gender, female linguistic personality, linguistic picture of the world, category of emotiveness.

Із 60-х років минулого століття, коли виник активний жіночий рух на Заході, постало питання про рівноправність статей. Із того часу дослідники теорії гендеру додали до свого наукового обігу нові поняття: «сексизм», «мовна нерівність», «дискримінація за ознакою статі», «політкоректність». Це зумовило необхідність уведення державної політики, яка б допомогла

вирішити проблеми взаємин статей та їхнього рівноправного статусу в економічному й політичному житті країни.

Дихотомія «чоловіче – жіноче» призвела до появи різного роду досліджень з акцентом на жіночу чи чоловічу психологію й фізіологію. Як зазначають Аллан і Барбара Піз, чоловіки не мають спеціальної зони в головному мозку, яка відповідає за мову, нею керує вся ліва півкуля. У жінок за мову відповідає особлива ділянка, розташована у фронтальній частині лівої півкулі, й дещо менша за розміром ділянка в правій півкулі. Наявність двох окремих ділянок в обох півкулях мозку дозволяє жінкам краще володіти мовою [1]. Наслідком такої невідповідності стає виникнення різних дискусій.

Цікавим і перспективним, на наш погляд, є дослідження української мовної особистості в ракурсі ставорольових характеристик, стереотипу чоловіка в жіночій субкультурі та стереотипу жінки – у чоловічій; відмінностей асоціативних полів чоловіків і жінок, співвіднесених із різними фрагментами картини світу.

Сучасна лінгвістика має дослідження, присвячені визначенню основних типових рис чоловічого та жіночого мовлення й стилю (О. Горошко «Особливості чоловічого та жіночого стилю письма», А. Кириліна «Гендер: лінгвістичні аспекти», О. Земська, М. Китайгородська, Н. Розанова «Особливості чоловічого та жіночого мовлення», Н. Орлова «Стать і гендерна картина світу», Д. Андросова-Байда «Жіноче письмо» в історіографічному дискурсі України: до постановки проблеми», В. Агеева «Жіночий простір: феміністичний дискурс українського модернізму», Л. Таран «Жіноча роль»), однак робити однозначні висновки ще зарано. Такі дослідження вимагають подальшої роботи на більш значному матеріалі, наприклад, на матеріалі декількох мов.

Триває пошук відповіді на питання про існування понять «жіноча мовна особистість» і «чоловіча мовна особистість». Наявність досліджень із цієї проблеми свідчить про її неоднозначність і суперечливість. Вивчення різномірневої структури мовної особистості, запропонованої Ю. Карауловим (вербально-семантичний, когнітивний та прагматичний рівні) [2], з урахуванням гендерного компонента робить можливим знаходження відповіді на поставлене запитання.

Варто відзначити, що відмінності в мові й особливості сприйняття світу чоловіками та жінками зумовлені не тільки належністю до певної статі. Учені відзначають, що різкі кордони між чоловічим і жіночим мовленням відсутні, а тому особливості мови представників різних статей слід кваліфікувати як тенденції використання мовних одиниць. Прихильники ж протилежної точки зору (Р. Лакофф, Д. Таннен, С. Ромейн та ін.) визначають як специфіку жіночого мовлення використання лексем на позначення численних відтінків кольорів, вставних слів і словосполучень із значенням невпевненості, ввічливості і коректності, часте вживання емоційно-оцінної лексики, уникання прямої відповіді на питання тощо. Визначаючи відмінність між жіночим та чоловічим мовленням у стилях спілкування, комунікативних інтенціях, мотивах й інтерпретації повідомлень, дослідники доходять висновку, що спілкування представників різних статей часто нагадує спілкування людей із різних країн і призводить до непорозуміння. Герой роману

Л. Костенко «Записки українського самашедшого» зазначав: *Один психолог писав, що чоловік і жінка – це дві різні цивілізації. У випадку моєї дружини – це інша галактика* [3: 138].

Висловлюючись із приводу відмінностей між жіночим та чоловічим українським писемним мовленням, Соломія Павличко відзначає: «якщо порівнювати твори чоловіків і жінок, то дисбаланс зображень і уявлень одне про одного і взаємне невдоволення один одним здаються очевидними. Більш того, можна сказати, що в українській літературі вже кілька років іде невидима з першого погляду боротьба чи війна статей» [4: 67].

Належність людини до певної статі відбивається на її характері, відносинах з іншими людьми, призводить або пояснює її вчинки, нарешті визначає її картину світу, під якою розуміють особисте сприйняття реалій світу в їх взаємозв'язках. За словами Г. Колшанського, «людина створює в процесі пізнання світ, який є одночасно і об'єктивним світом, і суб'єктивним – власне світом людини» [5: 15].

Відображена у свідомості людини картина світу – «вторинне існування об'єктивного світу, закріплене й реалізоване у своєрідній матеріальній формі. Цією матеріальною формою є мова, яка й виконує функцію об'єктивізації індивідуальної людської свідомості лише як окремої монади світу» [5: 15].

Представники різних статей мають різні підходи до одних і тих самих реалій дійсності. У цьому плані значний інтерес становить аналіз текстів, створених жінкою або чоловіком. Художня дійсність – це дійсність, яка створена крізь призму авторського бачення за допомогою індивідуальних лінгвістичних засобів.

Актуальність досліджень у цій царині очевидна, що й зумовило написання цієї статті.

Загальною темою сучасної жіночої прози є «жінка у світі і світ у жінці» (спроби визначити свої роль і місце у світі загалом і в сім'ї зокрема), це заурнення у світ сучасної жінки.

У центрі оповіді, як правило, жінка з її проблемами, життєвими цінностями, принципами, вчинками, думками, емоціями. Дослідники жіночого письма відзначають такі його особливості: використання стереотипних формулювань, прагнення до передачі свого емоційного стану, оскільки емоційний стиль розповіді відрізняє жінку-автора від чоловіка з його раціоналізмом [6; 7].

Мета нашого дослідження – дати характеристику мовного стилю жіночого письма на матеріалі сучасної української прози. Виходячи з цього, наше завдання – визначити способи вираження емотивності, одним із яких є наявність вставних конструкцій, і їхні функціональні особливості.

Структурно-семантичні типи вставних конструкцій були об'єктом вивчення російських та українських лінгвістів, таких як В. Дружиніна, Н. Кобріна, Л. Сердюкова, П. Дудик, А. Загнітко, Л. Кадомцева, О. Галайбіда, О. Антонок та ін. Але з погляду гендерного аналізу вони практично не досліджені.

За допомогою вставних конструкцій автор висловлює свій погляд, подає коментар, привертаючи увагу читача, іноді це може бути подано як самоіронія: *Я – кохана. (Тут, власне, варто б розсміятися!)* (І. Роздобудько) [9: 6].

Автор подає в дужках уточнення, ремарку до цілої картини та її окремих об'єктів: *Вона розкинула руки, покрутилася на одній нозі, здіймаючи разом із золотистим пилком вихор почуттів і пелюстковою заметілью радості, і проспівала дзвінким голосом (хоча слово «дзвінким» надто грубе для тієї мелодії, що злітала з її вуст)* [9: 19]. Отже, створюються умови для когнітивної роботи читача — домислити відповідний термін або яскравіше уявити цю ознаку. Прагнення до деталізації характерне для жіночої комунікативної поведінки.

Деякі вставні конструкції виражають стереотипні уявлення про жіночу сутність: *За день до свого шістнадцятиліття Лілечка зателефонувала мені з ванної кімнати (вона завжди зачиналася у ванній, вмикала воду, і ми годинами розмовляли про те, про що не встигли договорити під час уроків)* (І. Роздобудько) [9: 38]; *І Соломія оповіла жінці свою історію, свій роман, свою любов, що якість притишено, бо не звично, називала коханням, яке мало право на життя (про це може мріяти кожна жінка!) і про паралельний розвал, роздріб її сім'ї, яка егоїстично заперечує її щастя, навіть конкретно не відаючи, яке воно є...* (М. Вайно) [10: 46]. Тут представлені стереотипні жіночі ознаки: схильність до тривалих розмов (сучасний афоризм: «якщо жінка страждає мовчки, значить поруч немає телефона») і мрії про жіноче щастя.

Однією з функцій вставних конструкцій є оцінка висловлювання, демонстрація ставлення героя (героїні) до певної людини або реалії: *Завтра йдемо у кіно! — гордо повідомила Лілечка, перебуваючи у періоді початку розквіту, і докладно описала, який Жорік (його звали Жорік!) дотепний, веселий, чемний, уважний, а головне — старший аж на п'ять років)* (І. Роздобудько) [9: 38–39].

Ось як Ірен Роздобудько малює уявну картину зустрічі жінки й чоловіка, з яким не склалися стосунки в молодості: *Скільки разів після того, як я вирішила вижити і викреслити з пам'яті ту жахливу сцену в під'їзді, малювала у своїй уяві цю випадкову легку зустріч. Ось вона, я — вродлива, молода (байдуже, скільки проміне років!), струнка (даремно боявся!), успішна і ділова (він був упевнений, що моя доля — кухня!), в надзвичайному (зірки Голлівуду відпочивають!) білому костюмі, подзенькою ключами від власного авто...* [9: 62]. Ці зауваження як вияв самооцінки асоціативно пов'язані з основним висловлюванням. На тлі такої картини автор контрастно зображує предмет минулого обожнювання: *І ось він: добряче підтоптаний типчик невизначеного віку, з «пивним» животиком, що ледь вміщується під картою сорочкою...* [9: 62].

Цікавою є така риса жіночої природи, як внутрішній монолог. Окремі репліки цього монологу, що включають деякі пояснення до основного вислову, автор включає в дужки: *Взагалі-то, зовнішність жінки залежить від того, ким вона себе вважає. Поганенькою? Нема питань: стоптані туфлі («Є і нові, але ці шкода викидати!»); дупька з волосся, прищиплена на потилиці («Я не якась роззяцькована фіфа з біозавивкою!»); суворі очі («Я жінка серйозна, мов трансформатор: «Не підходь — уб'є!»)* (І. Роздобудько) [9: 120].

Іноді для посилення образності письменниці вводять як вставки імпліковані й експліковані порівняння: *Де її зустрічають найміцніші обійми (перед прощанням обійми багаторукі, як бог Шива!), найпалкіші поцілунки (мов останнє бажання перед стратою), найніжніші, найвідвертіші і найнезрозуміліші шепотіння (так перемовляються між собою лише дерева і птахи)* (І. Роздобудько)

[9: 134]. Незвичайні порівняння властиві жіночому мисленню: *Його худі ноги бовталися в холошах шортів кольору блідої поганки, як дзвоникове теліпало (до речі, наскільки мені було відомо, основна вимога, яку він висував до потенційної обранниці, була така: ноги її мають бути худішими за його власні; я ще тоді ніяк не могла уявити такі ноги у живої та здорової дівчини)* [9: 4].

Одна з функцій вставлених конструкцій — експлікація того, що приховано в основному реченні, зображення наслідків події та її оцінка: *Головним його гріхом [чоловіка — Л.Ш.] було те, що він... існував. А це означало: ів (залишав після себе крихти на столі), мився у ванній (розбризував воду і неправильно вішав рушники), спав (зібгані простирадла), ходив на вулицю (брудне взуття!), читав газети (зайве сміття в хаті) і взагалі, сновигав по квартирі, залишаючи скрізь сліди свого існування і порушуючи стерильність сімейного гніздечка* [9: 152].

Вставні конструкції виникають унаслідок певних обставин мовлення й зумовлені психологічними чинниками, тобто вони не виникають у момент формування думки, а є результатом подальшого уточнення, роз'яснення або доповнення змісту основного речення.

Наше дослідження не є вичерпним. Результати подальшого аналізу мовних особливостей жіночого письма з урахуванням не тільки лінгвістичних, але й психологічних аспектів будуть відображені в наступних публікаціях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пиз А. Как заставить мужчину слушать, а женщину молчать / Аллан и Барбара Пиз. — М. : Эксмо, 2008. — 349 с.
2. Караулов Ю. Русский язык и языковая личность / Ю. Караулов. — Изд. 7-е. — М. : Изд-во ЛКИ, 2010. — 264 с.
3. Костенко Л. Записки українського самашедшого / Л. Костенко. — К. : А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2010. — 416 с.
4. Павличко С. Виклик стереотипам : нові жіночі голоси в сучасній українській літературі / С. Павличко // Фемінізм. — К. : Основи, 2002.
5. Колшанский Г. В. Объективная картина мира в познании и языке / Г. В. Колшанский / Отв. ред. А. М. Шахнарович; Предисл. С. И. Мельник, А. И. Шахнаровича. Изд. 4-е. — М. : КомКнига, 2010. — 128 с. (Лингвистическое наследие XX века).
6. Шкурацова И. П. Речь как средство самовыражения личности [Электронный ресурс] / И. П. Шкурацова. — Режим доступа: http://irshkuratova.ru/rech_kak_sredstvo_samovyrazhenija_lichnosti.html.
7. Горошко Е. И. Языковое сознание : гендерная парадигма [Электронный ресурс] / Е. И. Горошко. — Режим доступа: www.textology.ru/public/gorsh1.html.
8. Роздобудько І. Гра в пацьорки / Ірен Роздобудько. — К. : НОРА-ДРУК, 2009. — 240 с.
9. Вайно М. Теплий двір, або Рапсодія струнного квартету / Марія Вайно. — К. : Факт, 2008. — 212 с.
10. Денисенко Л. Помилкові переймання або життя за розкладом вбивць / Л. Денисенко. — К. : НОРА-ДРУК, 2007. — 240 с.

Шутова Лілія Іванівна — кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Україна, м. Луганськ, вул. Оборонна, 2.

E-mail: lilshu@mail.ru

<http://orcid.org/0000-0002-7281-6012>

Shutova Liliia Ivanivna — Ph.D in Philology, Associate Professor at the Department of the Ukrainian Language, DZ Luhansk National University named Taras Shevchenko. Ukraine, Luhansk, Oboronna Str., 2. E-mail: mail@luguniv.edu.ua.